

Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi'nde Hz. Peygamber ve Medine

Nurettin GEMİCİ*

Özet:

Evliyâ Çelebi'nin seyâhata çıkmak arzusunun asıl amacı "*edâ-yı hac eylemek ârzûsuyla seyâhata talîb ü râğîb olup*" ifadesinde göstereceği üzere her samimi Müslümanın ortak dileği olan Hac ibadetini yerine getirmektir. Fakat bu arzusunun, biraz gecikme ve değişik meşguliyetleri sebebiyle ancak 1082 (1671) yılında gerçekleştirebilmiştir.

Evliyâ Çelebi, 10 Muharrem 1040 (20 Ağustos 1630) rüyasında Hz. Peygamberi gördükten sonra İstanbul'dan yola çıkarak gezilerine başlamış ve 1670 tarihlerine kadar Osmanlı devletinin sınırları içinde ve dışında kalan büyük bir bölgeyi tanıtmıştır. Bir çerçevesi çizilecek olursa, onun gezdiği bölgeler içinde Tebriz, Bağdat, Musul, Suriye, Güney Mısır, Sudan, Hicaz, Balkan, Dalmaçya, Viyana, Kırım ve Kuzeydoğu'da yer alan Kafkasya devletleri yer alır. İlk olarak İstanbul içinde görülmesi gereken en güzel yerleri gezmiş ve onlarla ilgili intibalarını hâvî seyâhat notlarını 1635 yılında yazmıştır. Diğer bütün bölgelerdeki gezilmesi ve görülmesi gereken yerlerdeki hayat biçimlerini, adet ve geleneklerini ve diğer önemli hususiyetlerini gözlemlemiştir.

Gezdiği dolaştığı bölgelerde var olan halk türküleri, destanlar, hikâyeler, masallar, folklor, düğün ve benzeri kutlamaları, çeşitli inançlar, cemiyetler, insanlar arasındaki münasebetler ağı, adet ve gelenekler, sanat, kültür, el zanaatları ve giyim tarzlarını eserine kaydetmiştir; bunlar araştırmacılara farklı bölgelerde ve ülkelerdeki geçmiş yaşam hakkında çok net bilgiler verir. Evliyâ Çelebi klasik Osmanlı manzum edebî tarzı yerine kolay anlaşılır ve akıcı yazımı olan nesri tercih etmiştir. Hemen herkes Evliyâ Çelebi seyâhatnamesinin diğer tarih kitaplarından farklı bir konumda olduğunu bilir. Seyâhatname, Osmanlı araştırmalarına kaynaklık etme bakımından ve tarihi olaylara ışık tutan yönüyle yazılı kaynaklar arasında seçkin bir yeri haizdir. Evliyâ Çelebi'nin muhtemelen 73 yaşlarında iken Mısır veya İstanbul'da bir gezisi sırasında vefat ettiği sanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Evliyâ Çelebi, hac, Medine, Mekke, Seyahatname.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Giriş

Peygamber sevgisiyle yazılmış bir eser olan Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi'nin ortaya çıkışının ana sebebi Evliyâ Çelebi'nin daha genç denilebilecek bir yaşta gördüğü rüyasında heyecanından Allah resulü Hz. Muhammed'den şefâat yerine seyâhat dileğiyle ilintilendirmek mümkündür. Bugün bile en basit halk tabakalarına varıncaya kadar bu sözler dillerde pelesenk olmuştur. Hala ne zaman Türk toplumunda Evliyâ Çelebi denilse, yüze yayılan bir tebessüm ve arkasından onun "*Şefâat Yâ Rasûlallah*" yerine hataen söylediği "*Seyâhat Yâ Rasûlallah*" sözü akla gelir; çok seyahat eden birisi ile karşılaşıldığında, "*Sen de Evliyâ Çelebi gibi Seyâhat Yâ Rasûlallah diyenlerdensin.*" şeklinde söylenir.

Ana çizgilerle de olsa Evliyâ Çelebi'nin hayatından söz etmek gerekirse şunlar söylenebilir:

Evliyâ Çelebi, 10 Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul'da Unkapanı'nda doğdu. Babası, Seyâhatname'nin bazı yerlerinde adı "Derviş Mehmed Ağa", "Derviş Mehmed Ağa-i Zillî" şeklinde de geçen Sarây-ı Âmire kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî Efendi'dir. Mehmed Zillî'nin Sultan I. Ahmed devrinde ve onun emriyle Kâbe'deki Altın Oluğun ilk dökümünü yaptığını ve bu eserini surre emânetiyle Hicaz'a götürdüğünü bilmekteyiz. Ayrıca onun Sultan Ahmed Camii'nin kapı ve pencere tezyinatı işlerinde bir uzman olarak çalıştığı, böylece I. Ahmed'in takdirini kazanarak musâhib-i şehriyârîliğe kadar yükseldiği bilinmektedir. Evliya Çelebi, ataları hakkında ise Seyâhatname'de karışık bilgiler verir. Ailesini bir yandan Germiyanogullarına bağlarken, öte taraftan Hoca Ahmed Yesevî soyundan geldiği iddiasını ileri sürer. Dedeleri arasında bulunduğunu söylediği Yavuz Er (belki de Yavuz Özbek) Fâtih'in bayraktarıdır. Yavuz Er gaza malından 100 vakıf dükkânla Evliyâ Çelebi'nin doğduğu evi yaptırmıştır.

Evliyâ Çelebi'nin ifadelerinden, atalarının Kütahya'da Zereğen mahallesinde ikamet ettikleri, fetihten sonra İstanbul'a gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Kütahya'daki evlerinden başka ailesine ait Bursa'da İnebey mahallesinde ve Manisa'da birer ev ile Sandıklı'da bir çiftlikleri bulunmaktadır.

Evliyâ Çelebi'nin, aşağıda geniş bir biçimde alacağımız gibi tamamen Resulullah aşkıyla kendisinden geçtiği rüyasını görüp, Allah resulünden hem şefâat hem de seyâhat izni alarak başladığı seyâhatinin ilk durağı İstanbul'dur. Bu sıralarda yaklaşık on dokuz yaşlarında bir delikanlı olan Evliyâ Çelebi, neredeyse meşhur rüyasından sonraki on yıl boyunca İstanbul'u gezip dolaşarak seyâhatnamesinin en önemli kısmı olan I. Cildi tamamlamıştır. Yine bu arada onun bazı ailevî nedenlerle ailesinin ve akrabalarının yaşadığı şehirlerden olan İzmit, Kütahya ve Manisa'ya gittiğini biliyoruz. Bunlarla ilgili aldığı küçük notları eserinin ilgili kısımlarında yeri geldikçe zikreder.

İstanbul dışına çıkma ve seyâhat etme arzusu, Evliyâ'nın babası tarafından sürekli ertelenmiş, ancak bu arzu neredeyse dayanılmaz bir hal alınca, o, ailesine bile haber vermeden 1640 yılında gizlice, İstanbul'a en yakın önemli bir merkez olan Bursa'ya gitmiştir. Dönüşünde seyâhate çıkma işinin kendisinde vazgeçilmez bir tutkuya dönüştüğünü gören ailesi, artık Evliyâ Çelebi'ye diğer gezileri için izin vermek zorunda kalmıştır. Evliyâ Çelebi, Ketenci Ömer Paşa'nın Trabzon valiliği nedeniyle önce Trabzon'a, arkasından Kırım'ın önemli merkezlerinden olan Anapa'ya gitmiş, oradan da Azak kalesinin geri alınması için yapılan savaşa katılmıştır. Kırım'da bir sene kadar kalıp arkasından deniz yoluyla İstanbul'a dönmüştür. Fakat deniz yolculuğu sırasında yaşadığı tehlikelerden sonra deniz yoluyla seyâhata uzun süre hiç sıcak bakmamıştır.

Meğer Silistre eyâletinde Karadeniz kenarında Keliğra Sultân dağları ve kayaları ve bâğları imiş kim evc-i âsumâna müntehî olmuş. Sergüzeşt [u] serencâmımızın ibtidâsından gemi gark olaldan üç gün üç gece aç u zâc u muhtâc sandal ile gezdik. Sandal gark olup kovuş tahtasıyla bir gün bir gece deryâda gezüp ikinci günün vakt-i zuhrunda Nûh Necî-vâr Keliğra Sultân kayasına düşüp necât bulup âsitâne-i Keliğra Sultân dervîşleriyle cân sohbeti edüp bize ihsân-ı Hudâ olan kölelerimizle bir hücre ta'yîn eylediler.”(Evliya 1999, II: 70-72)

Bu yolculukta geçirdiği kazadan canını sağ olarak kurtarmasından sonra denizden gözü korktuğundan, kendini toparlayıncaya kadar Silistre yakınlarındaki dergâhta bir müddet kalıp sonrasında İstanbul'a döndü. Bu bölümdeki duyguları bize onun gerçekten sıra dışı ve ilginç kişiliğinin ipuçlarını verir:

“Bu hakîr-i pür-taksîr Karadeniz'in dâiren-mâdârın seyâhat edüp bin elli (---) Şa'bânü'l-mu'azzamının evvelki gün Karadeniz Boğazı'ndan sıhhat u selâmetle İslâmbol'a dâhil olup hemân ol sâ'at Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerine

varup âsitâne-i sa'âdetine yüz sürüp rûh-ı şerîfiyün bir hatm-i şerife şürû' edüp râh-ı Hakk'a bir kurbân edüp andan peder ü mâderimize gelüp buluşdukda hakîri bağrlarına basdılar. Andan hakîr bir dahi Karadeniz'e gemiyle çıkmağa tevbe-i nasûh etdim. Hak Te'âlâ cemî' ümmet-i Muhammed'i şerrinden emîn eyleye. Âmîn, yâ mu'în.

Ba'dehû elli (---) Ramazân'ında Gümriük Emîni Alî Ağa'ya imâm olup gicelerimiz kadr, rûzlarımız rûz-ı ıyd olup cemî' dilberânlar ile cân sohbetleri edüp beleğan mâ-belağ ihsân [u] in'âmlar alıp Karadeniz'de zâyî' olan esbâblarımız ve gark olan on tokuz aded kölelerimizin ıvazın Cenâb-ı Bârî ihsân etdi. Hamd-i Hudâ," (Evliyâ 1999, II: 73-73).

Sadî'nin "**Be derya der menafi bi-şumarest / Eğer hâh-i selâmet der-kenarest**" (Denizde pek çok menfaat olsa da emniyet, güvenlik istiyorsan sen sahilde, karada kalmalısın.) şeklindeki beytini devamlı olarak zikreden Evliyâ Çelebi denizde geçirmiş olduğu bu kazanın tesiriyle dört yıl boyunca İstanbul'un dışına adım atmamıştır.

Fakat Evliyâ Çelebi seyâhat etmeden duramaz; uzun bir aradan sonra Girit'e gider, Hanya'nın fethine şahit olur. 1646 yılında yine bir akrabası olan Defter-zâde Mehmed Paşa'nın Erzurum'a tayin edilmesi üzerine değişik görevler adı altında onun hizmet dairesine katılır. Buradan değişik vesilelerle İran'ın Tebriz şehrini, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bazı önemli şehirlerini gezdiği yerlere ekler. Defter-zâde Mehmed Paşa'nın âsî oluşundan sonra onun özel kuryesi sıfatıyla aynı durumda olan diğer paşalara haberler taşır. Anadolu'da başkaldırmış meşhur Celalîlerle de bu görevi sırasında karşılaşır tanışır. Bu sayede onlar hakkında klasik kaynakların veremediği vazgeçilmez bilgiler vermiştir. Burada onların ayaklanmalarının nedenlerini en ince detayına kadar oldukça tarafsız bir şekilde irdeler ve Anadolu'daki mültezim uygulamasındaki usulsüzlükleri ve eyâletlerdeki devlet görevlilerinin halka karşı kötü muâmelelerinin bu tür isyanlara sebep olduğunu söyler. 1648 yılında Şam'a seyâhat eden Evliyâ Çelebi, üzerine aldığı değişik görevler nedeniyle Filistin ve Suriye'nin pek çok şehrini görmüştür. Suriye Beylerbeyi görevindeki Murtaza Paşa'nın Sivas'a atanması nedeniyle Sivas ve havalisindeki Anadolu şehirlerini ziyaret etmiştir.

Onun yıldızının parladığı dönem ve inanılmaz maceralarının başlangıcı için dönüm noktası, Sadârete gelen Melek Ahmed Paşa ile tanışmasıdır. Burada onun verdiği bilgiler sayesinde Osmanlı bürokrasisinin işleyişini ve yönetici sınıf diyebileceğimiz üst düzey devlet adamlarının birbirleriyle ve sarayla olan münasebetlerini görmekteyiz. Evliyâ, sanki bir usta ressam gibi yaşadığı dönemi bize çok yalın ve

anlaşılır çizgilerle betimler. Özellikle Melek Ahmed Paşa ve çevresi hakkında derli toplu bilgilere sadece Seyahatname'de rastlamak mümkündür. Melek Ahmed Paşa'nın sadâretten azlinden sonra görev aldığı Özi, Rusçuk, Silistre, Babadağ ve bazı balkan şehirlerini gördü. Paşalar arasında yürüttüğü posta hizmetlerine de devam etti. Melek Ahmed Paşa ile birlikte Van'a ve Bitlis'e gitti. Buradan görevi nedeniyle İran ve Bağdat taraflarını da gezdi. Tekrar Özi beylerbeyi olan Melek Ahmed Paşa'yla birlikte değişik savaflara katıldı. Kırım Hanlarıyla yakınlık kurdu.

1657 yılında İstanbul'a döndü. Tekrar Bursa ve arkasından Çanakkale ve Gelibolu'yu dolaştı. 1659'da Boğdan, Bosna ve tekrar Sofya'ya kadar olan bölgeleri gezerken bir yandan da bazı savaflara ve akınlara katıldı. Temeşvar ve havalisini katıldığı Erdel harbi sırasında görme imkânı buldu. Kışın Belgrad'ı ve Arnavutluk bölgesini de tanıdı. İstanbul'a döndükten kısa süre sonra Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'yla birlikte Avusturya seferine katıldı. Uyvar'ın fethini gördü ve kendi ifadesine göre bugün Çek bölgesi diyebileceğimiz Avusturya'nın Bohemya eyaleti, Hollanda ve İsveç'e kadar olan bölgeyi akıncı birlikleriyle dolaştı. Bu seyahatleri sırasında çok farklı kimselerle karşılaştı. Özellikle Hacca gitme kararını hızlandırmada etkili olan Kazancı-zâde Süleyman Ağa ile Raba (St. Raab) nehri kıyısında cereyan eden ve Osmanlı'nın mağlubiyetiyle sonuçlanan bir savaş esnasında karşılaştı. Evliya Çelebi, burada objektif olarak bir değerlendirmede bulunarak Avusturyalıların savaşta galip gelmesine rağmen bundan gereğince yararlanamamalarını ve Osmanlıların bundan en az zararlı kurtulmalarının arkaplanını da eserine kaydeder. Aslında Osmanlı devletinin St. Raab savaşı sonrasında ağır bir mağlubiyet sözleşmesine maruz kalmamasının ana sebebi 1664 yılında Avusturya'nın İsveç'le sürdürdüğü mücadele ve diğer Avrupa devletlerinin birbirleriyle olan savaflarıdır. Avusturyalılar, burada akıllıca bir politika izleyerek Osmanlılarla olan savaşı devam ettirmemişler ve böylelikle yeni bir cephe açmak ve kuvvetlerini bölmekten kendilerini korumuşlardır. Barış antlaşması onlar adına doğru bir taktiktir. Evliya Çelebi ilgili satırlarda Osmanlıların mağlubiyetinden ziyade ordudaki bozulma ve düzensizlik ve gerilemeden çok rahatsız olduğu ve genel gidişatı kötü gördüğü anlaşılmaktadır. Eserinin bütününe bakıldığında yeri geldikçe ordu, idarî işleyiş, eğitim ve öğretim konularındaki serzenişlerinde dile getirdiği hususlarla devrinde ve sonrasında yazılmış nasihatnameleriyle paralelliklere rastlamasına da tesadüf veya alıntılama diye değerlendirmek de yerinde olmaz.

Bu savaştan sonra elçilik heyetiyle birlikte gittiği Viyana'ya hayran kalır. Eserinde yer almayan yedi krallık bölgeyi de bu gezide elde ettiği bir nevi vize ve ruhsat belgesiyle gezmiş, ancak gezdiği bölgelerden çok az bahsetmiştir. Neredeyse iki yıla yakın sürede notlar almaması manidardır. Avusturya'dan Kırım ve havalisine geçen Evliyâ Çelebi tekrar 1668 yılında İstanbul'a geri dönüp Girit'teki savaşa katılmak üzere Fazıl Ahmed Paşa'nın yanına gider. 1671 yılında Girit'in fethinde bulunup, zafer sonrası Mora yarımadası ve Arnavutluk üzerinden İstanbul'a gelir. İstanbul'dan hemen Hac için yola çıkmama nedeni daha önce doktora tezimizdeki tesbit ettiğimiz üzere Recep ayında yola çıkan Sürre kfilesini kaçırmış olmasıdır (Gemici, 1999, 21). Eserinde altı ay geçtikten sonra diye haber vermesine rağmen, kırkbeş - elli günden sonra dostu Sailer Çelebi'yle birlikte Hac yolculuğuna çıkmıştır. Klasik hac yolları dışında bir güzergâh takip eden Evliyâ Çelebi, Bursa, Kütahya, Afyon, Manisa, İzmir ve bazı Ege adalarını ziyaret ettikten sonra Aydın, Muğla, İstanköy, Rodos, Antalya, Adana, Maraş, Ayıntab (Gaziantep) şehirlerini dolaşarak Hac kfilesinin toplanma merkezi Şam'a geldi. Aslında bu gelişinin Şam'ı üçüncü ziyaretidir. Bu arada şunu belirtmek gerekir ki, Evliyâ Çelebi bazı şehir ve bölgeleri defaâtle gezmiştir. Her defasında bazı ekler ve çıkarmalar yaptığını bilmekteyiz. Bu konuda yetkin isim olan Prof. Dr. Robert Dankoff bu durumu ayrıntılarıyla şöyle açıklar:

Seyâhatnâme'nin bu kitabında der-kenarlar özellikle Şam bölümünde bulunmaktadır. Bu da Evliyâ'nın 1648'de Şam'da iki kere konaklamasından dolayı olup orijinal tanımlamasını o zaman yazmış olup 1672'de Haca giderken şehre uğradığında tanımını kitaba eklemiştir. Şam bölümünün başında daha önceki ziyaretlerinde her şeyi görmek için yeterince kalmadığını, özellikle ziyaretler için ve tanımlama konusunda çalışmak için İstanbul'a gidip gelmekle çok meşgul olduğunu belirtmektedir Y 239a26: «karâr-dâde olmayup ziyâretlerinde ve ba'zı ahvâlâtına vâkıf olmadan def'ateyn âsîâne-i sa'adete... gidüp gelmeden evsâfına cür'et olunmadı.»(Evliyâ 2003, IX: XXI)

İstanbul'dan gelen Hac kfilesiyle birlikte zorlu bir yolculuktan sonra önce Medine'ye gelen EVLİYÂ ÇELEBİ ardından Mekke'yi ziyaret edip, Hac ibadetini tamamladıktan sonra Mısır'a geçti. Mısır'dayken de Afrika'nın önemli merkezlerinden olan Sudan ve Habeşistan'ı gördü. Sonra da muhtemelen İstanbul'a döndü ve 1095/1684 yılından sonraki bir tarihte vefat etti.

Seyâhatname hakkında

Eserin ilim dünyasına intikali gecikmelidir. Neredeyse elli yılın üzerinde bir zaman sonra Mısır'da bulunan yazma nüshaları, dönemin

etkin ve nüfuzlu kişilerinden Beşir Ağa'ya hediye edilmiştir (1742). Getirilen bu otograf nüshanın özellikle son iki cildinin kullanılmaz halde oluşu üzerine bundan iki nüsha, daha sonra çoğaltılmıştır. Hacı Beşir Ağa ve Pertev Paşa nüshaları ve ardından Bağdat nüshasının IX. ve X. ciltleri istinsah yoluyla çoğaltılmıştır.

Seyâhatname ile ilgili söylenilebilecek çok söz olmasına karşın, kısaca şu denilebilir:

Seyâhatname içinde ihtiva ettiği bazı abartılar, kurmacalar, sayfalar süren intihal iddialarına rağmen ait olduğu 17. yüzyıl başta olmak üzere neredeyse bütün Osmanlı tarihine ışık tutacak bazı önemli bilgi ve detayları geniş biçimde veren önemli bir kaynaktır. EVLİYÂ ÇELEBİ uzmanlarının görüşü; Seyâhatnameyi incelerken eseri bir tarih, coğrafya kitabıymışcasına katagorize etmek ve eseri sadece bu çerçevenin sınırları içerisine hapsederek yararlanmaya kalkışmak yanlıştır. Özellikle Seyâhatnamenin satır aralarında yoğunlaşmak gerekir. Eserin satır aralarında o kadar ilginç olaylar, bilgiler ve haberler gizlidir ki, o döneme ait başka herhangi bir eserde ve çalışmada bunları görebilmek imkânsızdır. Osmanlı devlet adamlarının şahsî zaaflarını, birbirlerine bakış açılarını, basit halk tabakasının değişik konulara karşı duydukları kaygı, endişe ve inanç kültlerini, kaybolmakta olan ve bugün adı bile duyulmamış yerleri, şahısları ve olayları gözlemlemek mümkündür. Eserin özellikle dil çalışmaları bakımından zenginliği ve yol göstericiliği tartışılmaz.

Özellikle üslubundaki acıcılık kendisine çeker ve insanı bırakmaz. Eserin uydurma ve gerçek dışı haberleri topladığıyla ilgili iddialara gelince burada bir açıklama yapmak zorundayız. Aslında neşeli bir üsluba sahip olan EVLİYÂ ÇELEBİ'nin bu bu abartılı ve zaman zaman yalana kaçan yazım üslubuna az da olsa devrindeki devlet adamlarının tarihe bakış açıları da damgasını vurmuştur:

Bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr sene 1051 târîhinden berü dokuz pâdişâh ve yetmiş vüzerâ-yı âlişânlar ile müşerref olup kamusunun ahvâllerine vâkıf olup görürdük ki cemî' vüzerâ vü vükelâ ve cümle a'yân-ı kibâr hoş-âmed kelâma ve rîş-handa ve bedele-gûya ve kizb ü bühtân ü iftirâya ve gammâza ve fassâl âdemlere mâyillerdir. Hattâ bu Haleb'de Murtezâ Paşa efendimizle Hünkâr Bâğçesi havzı kenarında hem-celîs idim. Ve ba'zı safâ-âver nüdemâlar ile hem-sohbet ü hem-enîs idim. İttifâk bir kaç kerre esnâ-yı kelânda mübâlağadan kinâyeye ifrât-ı kelâm üzre kizb-i sarîhi irtikâb ediniüp hezârân dürûğ-gûyluk ederlerdi. Söyledikleri kizblerin sıhhati ve dürûğu hakîrin mazbûtu ve ma'lûmu olduğu mâddelerdir kim ekseriyyâ ol seferlerde bile idim. Hakîr anlara mu'âraza etdikçe

Paşa anların kizbini tasdik edüp irtibât ve âfitâb verirdi.(Evlîyâ Çelebi 1999 , III, 85-87)

Bu bölümde o mecliste yer alan Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın imamı olan Yahya Efendi denilen zatın anlattığı yalanı ispat etmesi üzerine kendisinin başından geçen bir olayı anlattıktan sonra sözü şöyle bağlar.

Ol zamân bildim ki cemî' vüzerâ vü vükelâ ve erbâb-ı devlet huzûrında müdâhane ve hoş-âmed kelâm lâzım imiş. Ammâ hâlâ zamânımızın a'yân [u] kibârı ve vüzerâ ve mülûkları böyle hoş-âmede ve müdâhaneye mâyil olup bî-garaz ve ehl-i ırz kimesnelere taşra umûrların sormadıkları ecilden Devlet-i Âl-i Osmân'a taraf taraf rahneler gelmededir. Hudâ Devlet-i Âl-i Osmân'ı ilâ inkırâzı'd-devrân mü'ebbed ede, âmîn, yâ Mu'în. (Evlîyâ Çelebi 1999, III, 85-87)

Haliyle yalanı, uydurmayı ve kurmacayı ağır bir biçimde kınayan EVLİYÂ ÇELEBİ gönüllü veya gönülsüz bu tarz bir üslubun da tesirinde kalarak zaman zaman eserinde böyle anlatımlardan uzak kalamamıştır.

Evlîyâ Çelebi Seyâhatnamesinin yazılması öncelikle onun “*eda-yı hac eylemek arzusuyla seyâhata tâlib ü râğıb olup*” ifadesiyle alakalıdır. Yine başka bir yerde yegâne arzusundan bahsederken bunun Hacca gitmek ve Peygamberi ziyaret olduğunu vurgular. Yine kendi cümleleriyle:

“Aya âlemi temâşâ edüp arz-ı mukaddeseye ve Mısır'a ve Şam'a ve Mekke vü Medîne'ye varup ol mefhar-i mevcûdât Hazretlerinin ravza-i mutahharasına yüz sürmek müyesser ola mı? (I, 27)

diye feryat eder. Evlîyâ Çelebi rüyasında anlattığına göre, 1040 yılının Muharrem ayının Aşure gecesi (19 Ağustos 1630) Yemiş iskelesi yakınlarında Ahî Çelebi Camii'nde, sabah namazını Hz. Peygamber başta olmak Sahâbe-i kirâm ve diğer mübarek zatlarla birlikte kılmıştır. Namaz kılındıktan sonra EVLİYÂ ÇELEBİ Sa'd bin Ebî Vakkâs tarafından Peygamberimizin huzuruna götürülmüş ve burada onunla tanışma ve konuşma fırsatı bulmuştur.

“Mehabbetinden, “Şefaât ya Rasulallâh” deyecek mahalde “seyâhat yâ Resûlallâh” demişim, hemân Hazret tebessüm edüp “Şefâatî ve seyâhâtî ve ziyaretî ve Allâhümme yessir bis-sihha ve's-selâme deyüp fâtiha” dediler.” (Evlîyâ Çelebi 2008, I, 12)

Mekke ve Medine'yi anlattığı kısımda Peygamberimizin kabrini ziyaretinden sonra yine rüyasına şu cümlelerle atıf yapmıştır:

“Hatta elli senesinde âlem-i sabâvetimizde [işâret-i imâmet edüp âhir müezzînlük edüp ba'des's-salât dest-i şerîflerin bûs edüp “Şefâat yâ Resûlallâh”

dedüm." (Evliyâ Çelebi 2005, IX: 325)

Bu arzusuna 1082 yılının Zilhicce ayında erişmiş yalnız Hz. Peygamberin Medine'deki kabr-i şeriflerini ziyaretle kalmamış ayrıca Hac ziyaretini de yerine getirmiştir. Baştan aşağıya Peygamber sevgisinin tezahürü olan rüyası bugün elimizde olan Seyâhatnamesinde yer almaktadır. Bu rüyasında kendisine Sad bin Ebi Vakkas tarafından tavsiye olunduğu üzere gezdikleri yerleri kaleme almıştır. Bu sayede bugün biz başta 17. yüzyıldaki Osmanlı Devleti olmak üzere pek çok İslâm ülkesindeki olup bitenden ve tarih açısından bilinmeyen veya unutulmuş hakikatleri öğrenebilmekte veya doğrulayabilmekteyiz. Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnamesinin müellifi aslında Peygamber aşığı ve hayranı birisidir. O bakımdan onun Hz. Peygamberle ilgili anlattıkları pasajlar ve özellikle Medine bölümü seyâhatnamenin en zevkli ve okunmaya değer bölümlerindedir. Yine Seyâhatname bize kendi döneminde yaşayan Müslümanlar arasında Hz. Peygamberin nasıl tanındığının ve kabul gördüğünün ipuçlarını da vermektedir. Bundan da önemlisi, Osmanlı aydınlarının İslâmî kültür ve anlayışlarında Peygamber sevgisinin yerini bu eserden öğrenmekteyiz. Hemen daha eserinin başında yer alan rüyası o bakımdan çok önemlidir.

Uzunca bir dua ile başladığı girişi müteakip sözü meşhur rüyasına getirir.

"Âyâ peder ü mâder ve üstâd [ü] bürâder kahırlarından nice halâs olup cihân-geşt olurum" deyü her an Cenâb-ı Bârî'den dünyâda sıhhat-i beden, seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân ricâsında idim. Ve dâ'imâ dervîş-i dil-rîşân ile hüsn-i ülfet edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup, ekâlîm-i seb'anın ve çâr-güşe rû-yı zemînin evsâfın istimâ' etdükte cân [u] gönülden seyâhate tâlib [ü] râğîb olup,

"Âyâ âlem[i] temâşâ edüp Arz-ı Mukaddese'ye ve Mısır [u] Şâm'a ve Mekke vü Medîne'ye varup ol Mefhar-i Mevcûdât hazretleri'nin Ravza-i Mutahharası'na yüz sürmek müyesser ola mı?" deyü zâr [ü] giryân ve serserî ve nâlân olurum. ...

...maskat-ı re'simiz olan İslâmbol'da künc-i mihmethânemizde girde-bâliş-i nâliş üzre hâb-ı murâda yasadanup bin kırk {mâh-ı} Muharreminin leyle-i âşûrası idi kim bu hakîr beyne'n-nev'm ve'l-yakazada iken görürüm ki Yemiş iskelesi kurbünde Ahî Çelebi Câmi'i nâm câmi' kim helâl-i zülâl mâl ile inşâ olunmuş bir müstecâbü'd-da've câmi'-i atîkdîr, menâmımda hakîr kendümi ol câmi'de gördüm.

Derhâl câmi'in kapusu güşâde olup pür-silâh asker ile câmi'-i münevverin içi nûr-ı münevver-i cema'ât-i kesîreyle mâl-â-mâl olup salât-ı fecrin sünnetin edâ edüp salavât-ı şerîfeye meşgûl oldular. Meğer hakîr minber dibinde sâkin olup bu münevver vech-i hasenli cema'ati temâşâ etmede hayran oldum. Hemân cenbimde olan cânâ nazar edüp;

"Benim Sultânım cenâb-ı şerîfiniz kimdir, ism-i şerîfiniz bize ihsân buyurunuz" dedim. Anlar eyitdi:

"Aşere-i Mübeşşere'den kemânkeşlerin pîri Sa'd-ı Vakkâs'ım" dedikde dest-i şerîfin bûs etdim.

"Ya Sultânım, bu sağ cânibde nûra müstağrak olmuş cema'ât-i mahbûb kimlerdir" dedim.

"Anlar cümle ervâh-ı enbiyâdır. Ve gerü safda cümle ervâh-ı evliyâ vü asfiyâdır. Ve bunlar ervâh-ı Sahâbe-i kirâm ve Muhâcîrîn, Ensâr ve Erbâb-ı Soffa ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ve asdikâdır.

Ve bu mihrâbın sağındaki Hazret-i Ebûbekir ve Hazret-i Ömer'dir. Ve mihrâbın solunda Hazret-i Osmân ve Hazret-i Alî'dir. Ve mihrâb önündeki küllâhlıca âdem Hazret-i {Risâlet'in} dünyâ ve âhiret karındaşı Hazret-i Veys el-Karanî'dir. Ve câmi'in solunda dîvâr dibinde siyâh-çerde âdem senin pîrin Hazret'in mü'ezzini Bilâl-i Habeşî'dir.

Ve bu ayağ üzere cema'ati saf saf bozan ve düzen kasîrü'l-kâme âdem Amr-i Ayyâr Zamîrî'dir. İşte bu alem ile gelen asker ki kızıl kanlı esbâba müstağrak olmuşlar Hazret-i Hamza-i bâ-safâ ve cemî'i ervâh-ı şühedâdır" deyü cümle câmi' içindeki cema'ati birer birer bu hakîre gösterüp her kankısına nazarım ta'alluk etdi ise dest-ber-sîne edüp nazar aşînâlığı edüp tâze cân buldum.

"Ya sultânım bu cema'atin bu câmi'de cem' olmalarının aslı nedir" dedim.

"Azak câniblerinde cüyûş-ı muvahhidînden Tatar-ı sabâ-reftâr askeri muztaribü'l-hâl olmağile Hazret'in himâyesinde olan bu İslâmbol'a gelüp andan Tatar Hân'a imdâda gideriz. (Evlîyâ Çelebi 2008, I, 11-12)

Bu kısımdan itibaren Hz. peygamberle karşılaşmalarını anlatır. Bu ifadelerden anlaşılın o ki, Evliyâ Çelebi, Hz. peygamberi o kadar çok sevmektedir ki, heyecanından ne yapacağını bilmez bir haldedir. Peygamberle beraber olan mübarek zatlarla karşılaşmak ve konuşmak onda çok farklı duygulara yol açmış ve onun tabir yerindeyse ayağını yerden kesmiştir. Orada kendisine öğretilen müezzinlik görevini bihakkın yerine getirdikten sonra Okçulukta piri Sa'd bin Ebî Vakkâs tatafından Huzûr-ı Risâletpenâh'a götürülür,

"Âşık-ı sâdıkın ve ümmet-i müştâkın Evliyâ kulun şefâ'atin ricâ eder" deyüp Hazret'e götürüp "Mübârek dest-i şeriflerin bûs eyle" deyince bükâ-âlûd olup mübârek dest-i şerifine küstâhâne leb urup mehâbetinden,

"Şefâ'at yâ Resûlallâh" diyecek mahalde hemân, "Seyâhat yâ Resûlallâh" demişim. Hemân Hazret tebessüm edüp, "Şefâ'atî ve seyâhatî ve ziyâretî ve Allâhümme yessir bi's-sihhati ve's-selâm"(Evliyâ Çelebi 2008, I, 12)

Sözleriyle ona beklediği müjdeyi verir. Yani o artık Allah resulünden seyâhat ve şefâat ve kendisini ziyaret etme iznini ve muştusunu almıştır. Rüyasında tafsilatlıca haber verdiği üzere oradaki büyük zatların hepsinin ellerini öpmüş ve hayır dualarını almıştır. Burada câlib-i dikkat bir hususa işaret etmek gerekirse Evliyâ Çelebi'nin rüyasında tasvir ettiği bu cemiyet sanki Osmanlı büyüklerinin bir meclisini andırmaktadır. Bilindiği üzere Mevlid-i Şerif diye bilinen eserin müellefi de Hz. Peygamberinin doğumunu anlattığı vilâdet bölümünde Bursa'daki bir lohusa evini ve doğum öncesi ve sonrası sahnelerini oraya taşımaktadır. Evliyâ Çelebi'nin eserindeki tasvir ve benzetmeler bir rüyada cereyan ettiğinden o cihetten mazur görülebilir.

Orada özellikle Sa'd bin Ebî Vakkâs'ın kendisine tavsiyesi üzerine ilk olarak gördüğü yerleri yazmaya başlamış, ve buna

"Ba'dehu hakîr-i fakîr anca hâne-i bî-minnetimiz olan savma'amuz küncünde gencîne-i kitâba mâlik olup ba'zı tevârihât tettebbu' ederek maskat-ı re'simiz olan hasretü'l-mülûk ve liman-ı bahr-i fülûk olan vilâyet-i Makdon'un hısn-ı hasîni ve sedd-i metîni olan İslâmbol'un tahrîrâtına şurû' eyledik.(Evliyâ Çelebi 2008, I, 13)

diyerek başlamıştır.

Neredeyse eserinin pek çok yerinde Hz. Peygamberden sevgi ile bahseden Evliyâ Çelebi bazen de şahidi olduğu olayları anlatır ve bu vesileyle sözü ona getirir. Mesela I. ciltte sözü Hz. Peygambere getirip onun **Ruhban haracı** diye bilinen sözde bir vergiyi nübüvvetten çok daha önce kaldırdığını anlatır. Burada daha çok bazı menkabe türünde eserlerde ve bazı siyer kitaplarında yer alan veya konu edilen haberlere ağırlıklı olarak yer verir. Ruhban vergisinin kaldırışı hakkındaki aşağıdaki satırlar oldukça ilginçtir.

Ba'dehu İskender vefâtından 882 sene sonra Hâtemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'in on ikinci İsneyn gecesî rahm-ı mâderden sa'âdetle müştak olup dünyâyâ kadem basup âlemi münevver kıldığı mevsim-i nisanın yigirmisi idi, hikmet-i Hudâ ol leyle-i mübârekde cemî'i Kâfiristân içre bir zelzele-i azîm olup Bağdâd'da tâk-ı Kistrâ ve kubbe-i Kızılelma ve

kubbe-i Ayasofya-yı bâlâ münhedim olup cümle âteş-gede-yi nâr-ı Nemrûd-ı merdûd söniüp niçe alâmetler zuhûr etdüğinden bildiler kim Muhammed dünyâyâ geldi dediler...

...Ammâ beri İslâmbol tarafından Ayasofya kubbesinin kible tarafından nısfı münhedim olup niçe kerre binâ etdiler, aslâ mümkün olup ta'mîr ü termîme bir çâre olmayup münhedim olurdu. Âhir Hazret-i Hızır bir şeyh-i zâl sûretinde cümle ruhbâna görünüp eydir:

"Eğer bu câmi'in kubbesin meremmât edelim dersiniz, şimdi zuhûr eden âhir zamân Muhammed'ine varın ağzı yarından yar alup âb-ı zemzem ile mahlût edüp bunda kirece ağzı yarın halt edüp ba'dehu kubbeyi ta'mîr edin. Yohsa gayra [gayrı?] ilâc yokdur" deyü cevâb edüp gâ'ib oldu. (Evliyâ 2008, I, 55)

Evliyâ Çelebi'nin bildirdiğine göre sözde bir heyet Mekke'ye gelerek Hz. Peygamber'in ağzından akan yarı almuşlar ve ayrıca Ruhban haracı için muafiyet belgesi almışlardır.

*Ruhbânlar bildiler kim Hazret-i Hızır'dır, hemân üç yüz bitrik ve râhib-i ladiklar kat'-ı menâzil ederek Şâm'a andan Busrâ'da Bahîrâ Papas'a varup Muhammed'i sordular, "Ol dahi ammişiyle Mekke'ye gitdi. Hemân fırsat ganîmetdir bir eli nişânesin alın" deyü bu ruhbânlara nasîhatlar etdi. Anlar dahi Mekke'de Ebû Tâlib'e varup murâd [ü] merâmıların arz edüp hemân Ebû Tâlib bir filcân içine mürekkebe koyup, "Yâ Muhammed sağ elin mürekkebe batırup bu ceyrân derisi kâğız üzre bas kim inkırâzu'd-devrân senin ümmetlerin **bu ruhbân mesîhâlardan harâc u bâc almayup mu'âf [u] müsellemler olalar**" dedikde hemân Hazret yed-i yümnâların mürekkebe batırmak sadedinde iken Ruhbân Erzâ'il erzellik edüp Hazret'in dest-i şerîfine yapışup mürekkebe ziyâdece basınca hemân Hazret gazab-âlûd olup "Sen cümle ruhbâna patirgâh ol ve sizi bi'l-cümle ümmetlerim bu elim nakşıyla zabt [u] rabt edüp bununla hükm [ü] hükûmât etsinler" deyü mübârek dest-i şerîfiyle kâğıza basup pençe-i Resûl-i Mübîn yed-i tûlâsin ayân edüp ilâ hâze'l-ân cemî'i Âl-i Osmân diyârında pençe, buyurdu-yı şerîf dedikleri Hazret-i Risâlet'in dest-i şerîfleri nakşidir kim cümle diyâr-ı İslâm anın ile zabt [u] rabt [u] akd [ü] hal olunur.*

...Buyurdu-yı şerîf dedikleri Hazret-i Risâlet'in dest-i şerîfleri nakşidir kim cümle diyâr-ı İslâm anın ile zabt [u] rabt [u] akd [ü] hal olunur. İlâ hâze'l-ân ol resm-i dest-i şerîf İslâmbol'da Fenerkapusu'nda sâkin patirgâh nâm hergâh kâfir keşîşin kabza-i tasarrufundadır kim yedi kat cevâhir sandûka içinde mahfûz-dur. Ve bu resm-i dest-i şerîf üzre Ebû Tâlib'in yedi satır hatt-ı Hâşimîsi mastûrdur kim ahidnâmedir. (Evliyâ Çelebi 2008, I, 54)

Eserin II. Cildinde daha baş tarafında yine rüyasına telmihte bulunur ve bunları zikrettikten sonra Bursa seyâhatinin hazırlıklarına geçer.

Bu abd-i kemter dahi edâ-yı hac eylemek arzûsıyla seyâhate tâlib ü râğîb olup "Âyâ, peder ü mâder ve birâder kahrından niçe halâs olup cihâmı geşt [ü] güzâr edüp seyâyâh-ı âlem olabilirim?" deyü bin kırk senesinin mâh-ı Muharrem'inin gurrelerinde piyâdece şehri-i İslâmbol içre serseri gezüp bâlâda cild-i evvelimizde İslâmbol evsâfın tahrîr etdiğimiz üzere şehri-i bî-misâl mahmiye-i Kostantiniyye'yi bi't-temâm ve'l-kemâl seyr [u] temâşâ edüp alâ kadri'l-imbân cem'î âsâr-ı binâları ve ibret-nümâ kârları ve'l-hâsıl cem'î imâretleri tavsi'f edüp kırk yedi fasl üzere cem'î esnâfâtın pîr [ü] perverleri ve kânûn [u] kâideleriyle Sultân Murâd Hân Gâzî'nin Bağdâd gazâsına azîmetinin ordu alayın dahi tahrîr edüp Belde-i Tayyibe içre seyâhat u ziyâret ve temâşâ etmeğe arzumuz def' olup şeb [u] rûz, ışk [u] şevkimiz arz-ı mukaddese ve Bağdâd-ı behişt-âbâd [ve] Mekke ve Medîne ve Mısır u Şâm câniblerine azîmete bel bağlayup cild-i evvelimiz ibtidâsında tahrîr olunduğu üzere bir leyle-i mübârekede künc-i mihnethânemde hâb-âlûd iken bizzât Hazret-i Risâlet-penâhu rü'yâ-yı sâlihimde görüp dest-i şerîflerin bûs edüp "Şefâ'at yâ Resûlallah" diyecek mahalde "Seyâhat yâ Resûlallah" demişiz. Mübârek, nikâbların küşâde kılup arz-ı cemâl edüp tebessüm-künân olup buyurdular kim "Şefâ'atî ve seyâhatî ve ziyâretî, Allahümme yessir bi's-sihhati ve's-selâme"¹ deyü Fâtiha dediler. Cümle huzzâr-ı meclis ashâb-ı güzîn Fâtiha-i şerîfi tilâvet edüp cümle kibâr-ı ashâbın dest-i şerîflerin bûs edüp hâbdan bidâr olduğumuz bâlâda mufassaldır.

Ertesi ale's-sabâh Gedikpaşa semtinde bir yâr-ı gâr-ı kadîmimiz Okçuzâde Ahmed Çelebi hânesine varup anı gördüm, bir tedârik-i azîm ile Bursa şehrinin teferrüci ve ziyâretlerine âmâde olmuşlar. Ol yâr-ı vefâdâr-ı gam-güsâr eyitdi "Ey birâder-i cân-berâberim Evliyâ-yı mâ. Gel senin ile "Evvelu'r-refik, sümme't-tarik"² fehvâsınca refik olup beş-on gün içinde taht-ı kadîm-i evvel, sevâd-ı mu'azzam olan Bursa şehrin seyr [u] temâşâ edüp kalbiün âyînesi jeng-i gamdan mücellâ olup mahzûn gönlümüz şâd ve gam-gîn gönlümüz âbâd olup niçe bin ibret-nümâ âsârlâr ve niçe yüz erbâb-ı ma'ârif cânlar ve mülûk-ı selef-i selâtîn-i âl-i Osmâniyân ve gayrı merâkîd-ı pür-envârları ziyâret edüp husûsan Hazret-i Emîr Sultân'm âsitânesine yüz sürüp kalbimiz münevver olup cihân cihân cân sohbetleri edelim" dedikde hemân derûnuma bir âteş düşüp ol yâr-ı vefâdârın teklifiyle tabî'ata diyâr-ı Bursa'ya gitme arzûları gelüp gûyâ kibel-i Hak'dan bir [221a] ilhâm-ı Rabbânî olup Bismillah deyüp (Evliyâ Çelebi 1999, II, 7)

1 "Şefaetim, seyahatim ve ziyaretim. Allah'ım ona (bu yolda) sıhhat ve selâmet ver"

2 "Önce yoldaş, sonra yol".

Yine aynı şekilde İzmit tarafına çıktığı yolculuğunda Hz. Peygamberi gördüğü cami'de tekrar namazını kılar ve rüyasını tekrar yâd eder.

Evvelâ rûz-ı cum'ada Yemiş İskelesi nâm mahalde esbâblarımızı gemiye koyup salât-ı cum'ayı Yemiş İskelesi'nde Ahî Çelebi Câmî'inde edâ ederken hâtıra ol câmi' içre Hazret-i Risâlet-penâh'ın vâkı'ında imâmet edüp hakîrin mü'ezzinlik etdüğü ve ba'de salati'l-fecr hazretin dest-i şerîfin bûs edüp "Şefâ'at Yâ Resûlallah" diyeceğime mehâbet-i meclis-i Resûl'den "Seyâhat yâ Resûlallah" dediğim hâtırına yâd olup hamd-i Hudâ seyâhat müyesser eyledin,... ..Andan eyyâm-ı muvâfık ile ol körfez içre iki cânibin ma'mûr âbâdânları temâşâ ederek 8 sâ'atde Evsâf-ı kal'a-i Makedonin ya'nî kal'a-i İznikmit (Evliyâ Çelebi 1999, II:38-39)

Pek çok yerde Hz. Peygamberden kısaca "Hazret" diye bahseder ve tarihi olaylarda dönüm noktasının Hz. Peygamberin bizatihi kendisinin olduğunu ifade eder.

Lisân-ı Yunaniyân'da Aleksandıra ya'nî İskender Târîhi'nde İskender-i Yunan, Hazret'den sekiz yüz seksen iki sene mukaddem bu şehri-i Makedon'da vüçûda gelmişdir.. (Evliyâ Çelebi 1999, II:39)

Peygamber'in Şehrine Doğru Yolculuk

Seyâhatnamesinde pek çok yerler gezip görmesine karşılık onun asıl amacı hem Hac ibadetini gerçekleştirmek, hem de genç yaşından itibaren tutkuyla bağlı olduğu Hz. Peygamberin kabrini ziyaret edebilmektir.

Belki de Evliyâ Çelebi'nin seyâhatnamesinde anlattığı yerler arasında en ilginç ve renkli olan kısım 9. Ciltte yer alan bu Hicaz seyâhatiyle ilgili yerlerdir. Onun bu arzusunun 1082 (1671) yılının Zilhicce ayının ilk günlerinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Bir başka anlatımla Evliyâ'nın seyâhatlerinin asıl amacı öncelikle "edâ-yı hac eylemek arzusuyla seyâhata talîb ü râğîb olup" (Evliyâ 1998, II, 3), Peygamberin kabrini ziyaret olmakla beraber bu arzusunu değişik meşguliyetleri sebebiyle ancak 1082 (1671) yılında gerçekleştirebilmiştir. Bir defasında Şam'a kadar Hac niyetiyle gelmekle beraber bu isteğini gerçekleştiremeden geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu arada yeri gelmişken şunu açıklamak gerekmektedir ki; her devirde pek çok samimi Müslümanın başlıca arzusu hac ibadetini yerine getirmek ve bu vesileyle mukaddes yerleri yani Mekke'de Kâbe ve Medine'de Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmek olmuştur.

Evliyâ'nın şanslı bir hacı olduğu bugünkü gibi bir kotaya tâbi olmamasından değil o yıllarda çoklukla cereyan eden Hac kervanlarına yapılan saldırılara uğramamasından ve Hac dönüşü Mısır yolunda kaybolan devesini bulmak için sağa sola koşturup kervandan uzaklaştığında başına bir şey gelmeyip canını kurtarmasından anlaşılabilir (Evliyâ 2005, IX. 799-800). *Seyâhatname*'nin Mekke bölümünde anlatılan hacca gelen kadınların hac ibadeti esnasında çektiği zorluklardan bahsettiği kısımlarda anlattığı feci vakalar dönemi anlama noktasında ıskı tutar.

Evliyâ Çelebi ile ilgili biyografik eserlerde ve bazı çalışmalarda ifade edildiği üzere Hac ziyaretini Edirne'de Padişah ile buluşmalarından sonra kararlaştırmıştır. Bunu doğrulayıcı olarak bu ifadelere Evliyâ'nın gezisine de başlama sebebi hakkında manevî bir işaret beklediği de eklenmiştir. Bu yaygın görüşe göre; Evliyâ Çelebi, *Kadir* gecesinde *Eyüp Sultan*'ı ziyaret ettikten sonra evine gelmiş ve o gece rüyasında babası ve hocası *Evliyâ Mehmet Efendi'yi* görmüştür. Her ikisi de kendisine hacca gitmesini tavsiye etmişlerdir. Fakat bu hac ile ilgili anlatılan kısma bazı açıklayıcı ilavelerde bulunmak gerekmektedir. İstanbul'a bu son gelişinden kısa süre öncesinde yaşanan bazı olayların onun üzerinde etkisi büyüktür. Özellikle Osmanlı ordusunun Avusturyalılarla yapılan **Rabe** savaşında karşılaştığı bozgun, Evliyâ'yı derinden etkilemiştir. Bu mağlubiyet sonrasında orada karşılaştığı *Kazancızâde* isimdeki bir âlim zat tarafından kendisine yapılan nasihatler hacetme arzusunu öne almasına neden olmuştur. Burada dikkat edilecek bir husus da o sıralarda cereyan eden pek çok harp ve mücadelelerde görülen zaaf ve mağlubiyetlere olan yaklaşımdır. Klasik yaklaşımda olduğu gibi bu gerileme alametlerinin sebepleri zımnında âhir zamanın yaklaşması temel etken olarak görülmüş, dolayısıyla da olup biten hemen her şey bir çeşit kıyamet alameti olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden Evliyâ Çelebi'ye üzerine terettüp eden Hac ibadetini bir an önce geciktirmeden yerine getirmesi ve sonrasında dünyevî işlerden el etek çekerek züht hayatına dönüş yapması tavsiye olunmuştur. Yine Girit'in fethi sırasında karşılaştığı Samdi veya Söylemez Dede'nin nasihatleri içinde yer alan devrin bozulmuşluğunu anlatan ifadeler ilginçtir.

[Söylemez Dede]: Hemân dâğ-ı derûnumdan çirkef-i dünyâ olan fîmâr [u] ze'âmetim terk edüp bu gâra girüp niçe çille-i merdânlar çeküp du'âlar edüp,

'Kal'a-i Kandiye fethin dest-i İslâma nasib eyle' deyü ricâ etdikde bana bir ilhâm-ı Rabbânî gelüp,

‘Yâ Alî! Benim bir Yoro nâm dostum, Mûsâ ve Îsâ ve Muhammed Habîbim şefî’ dutdu, yohsa sen benim Veys el-Karanî gibi âşıkım mısın kim anların ricâsın bozup bu kal’ayı anların himâyesinden alup **müslim ve gayri müslim şekilli kullarıma bu kal’ayı verem’** deyü böyle bir nidâ gelince hemân bu Alî za’îf alîl eyitdim:

İlâhî ol sana Mûsâ’yı ve Îsâ’yı şefî’ dutdu ise ben senin İzzet-i Celâl-ı azamet-i Kibriyâ-yı Ceberût’unu ve yüz yigirmi dörd bin peygamberlerini ve yetmiş yedi bin sıfât-ı kümmelîn gavs-ı a’zamlarını ve Veys el-Karanî âşıkın Habîbin Muhammedü'l-Mustafâ aşkına otuz iki dişin çıkardı ve yere kendi kanın dökdü, anları dahi şefî’ dutarım. Anların yüzleri suyuna ve İzzet-i Ceberût’un hakkıyçün olsun ve otuz iki dişlerim Veys el-Karanî âşıkının dişleri gibi senin yoluna otuz iki dişlerim ol ân çıkardım, işte dişlerim” deyü.... Söylemez Dede: Hemân Kandiye fethi gibi niçe feth [u] fütühâtlarda bulunup niçe hacü’l-ekberler edüp seyâhat-i sa’âdet-i dâireynde nâ’il olasn. Bu niyyete el-aşk rabbâh” deyü hâmûş-bâş oldu (Evlîyâ 2003, VIII, 199-200).

Sonuç olarak Medine’ye gelecek olursak orada Evliyâ’nın ziyareti de başlı başına ayrı bir bölüm başlığıdır.

Daha beraber yolculuk yaptığı Hac kafilesi Medine’ye girmek üzereyken Evliyâ’nın kalemi peygamber sevgisiyle yerinde duramaz sanki çöşmaya başlar.

“Bu mahalle gelince kible cânibine teveccüh etdükdde Medîne-i münevverenin bâğ u bâğçeleri ve bizzât Hazret-i Risâlet-penâh’ın kubbe-i âlî-i münevveri eflâke ser-çekmiş nümâyân olup müzehheb ve mutallâ alem-i şerîfinin şa’şa’asından sahrâ-yı Medîne-i münevvere içre nûrun alâ-nûr leme’ân urup çesm-i insân hîrelenüp derhâl âşık-ı sâdik olan kubbe-i mehbit-ı nûr-ı Hudâ’ı görünce atından ve üstür esterinden piyâde olup du’â:

“Es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ Resûlallâh, es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ Habîballâh, es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ Seyyide’l-evvelîne ve’l-âhirîn ve selâmün ale’l-mürselîn” deyü aşka dâ’ir bir şeydir .” (Evlîyâ Çelebi 2005, IX, 306).

Evlîyâ Çelebi burada maiyetinde geldiği Sarı Hüseyin Paşa’dan müsaade alarak Ravza-i Mutahhara’nın yolunu tutar. Bu arada her zaman yaptığı gibi çevrede yer alan ibadet yerleri başta olmak üzere bağ, bahçe ve diğer yerleri hızlıca kolaçan eder, temaşa ettiği bu yerlerle alakalı verileri eserine derceder.

“Bu mahalden paşa alay ile Medîne’ye gidüp ba’dehu hakîr alaydan bize efdal olan ziyâretgâhdır, deyü bir memlûk ve bir delîl alup dâbbelerimize süvâr

olup" (Evliyâ Çelebi 2005, IX, 307)

der ve dolaşmaya başlar. Nihayet ziyaret öncesi hazırlıklarına bir göz atacak olursak şunlara şahit oluruz:

"Hazret-i Resûl-i Hudâ ve Muhammed Mustafâ ol rahmeten lil-âlemîn câmi'-i şerîfinin Bâb-ı Selâm'dan bu hakîr duhûl etdükte sâ'ir uşşâkları gibi ayak üzre gitmeyüp balık gibi bu âsî yüzümü hâk-i izzetine süre süre bî-dest ü bî-pâ sürüne sürüne giderdim.

Hamd-i Hudâ yine benî âdemde merhamet var imiş. Darb-ı meseldir kim yerde yatan yüzü kimse basmaz, derler. Gerçek imiş, kırk elli bin huccâcın izdihâmı içre tâ şebeke-i Resûlullâh'da huzûr-ı müvâcehe-i Resûlullâh'a varup âsitâne-i hâssasın bûs edüp ba'dehû ber-zânû olup andan ber-kıyâm durup âdâb-ı huşû' ile, "Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh" deyüp şefâ'atlerin ricâ eyleyüp mest [ü] medhûş ve vâlih-i bî-hûş olmuşum." (Evliyâ Çelebi 2005, IX, 308).

Bu sözlerinden sonra bize bu ziyaretin asıl nasıl yapılacağı hakkında bilgiler verir. Onun Medine ile ilgili yazdığı bölümde Osmanlı'daki büyük mevleviyet diye isimlendirilen kadılık makamlarının tahsisinde şeklen de olsa Mekke ve Medine kadılığı görevi kendisine verilmeyen veya bu görevi şeklen de olsa üstlenmeyen kadıların İstanbul Monlası, yani İstanbul kadısı olamayacağına IV. Mehmed'in kanun vaz' ettiğinden haberdar olmaktadır.

Buradan bazı ayrıntılardan ve Medine'yi anlatan değişik rivayetlerden sonra artık Ravza-i Mutahhara'nın tavsifine başlar.

"Cümle ümmet-i Muhammed'in maksûd ve matlûbu olan Hazret-i Risâlet-penâh'ın ravza-i mehbit-ı pür-envârı olan kabr-i şerîfi bu câmi' içindedir. Ve bu Medîne kal'ası içre bundan gayri yerde cum'a kılınmamak ile cemâ'at-i kesîreye mâlikdir. Husûsan huccâc vaktinde secde edecek yer bulunmaz bir ulu câmi'dir kim ekâlîm-i seb'adaki İslâm diyârı ola böyle bir câmi'-i ruhânî yokdur. Cemî'i mülûk-i selef Hazret-i Risâlet-penâh hâtrıyçün nev-beste ederek eyle musanna' ve münakkaş ve mücevher eylemişler kim güyâ cennetdir.

Hakkâ ki yine cennetdir. Zîrâ bu câmi' hakkında hadîs-i sahîh ola "mâ beyne kabrî ve minberî ravzâtün min riyâzî'l-cenne" buyurmuşlardır." (Evliyâ Çelebi 2005, IX, 311)

Medine'yi anlattığı bölümde anlatılanların hepsinin buraya taşınması mümkün değildir. Son asırlarda yapılan değişikliklerden sonra tamamen farklılaşan Medine'yi 17. y.y.' daki halini yazılı olarak canlı tasvirlerle aktaran önemli eserlerden biri olan seyâhatnamenin kılavuzluğunda dönemi incelemek ve bazı detayların ışığında yeni

verilere ulaşmak mümkündür.

Burada yine eserinin ilk cildinde tafsilatlı bir biçimde anlattığı rüyasına atıfta bulunarak konuyu bağlar:

"Hulâsa-i kelâm kemâl-i mahabbet-i aşkımdan ilmimiz lâhik olduğu mertebe tahrîr olundu... olup ziyâret-i Resûl-i Hudâ'ya mâni' olur, ammâ bu kesîrî't-taksîr ve kalîlî'l-bizâ'a müsevvedâta kâdir olup ve yine bu mâbeynde kırk kerre bu ravzatun min-riyâzî'l-cenne Resûlullâh'da bulunup şefâ'atların ricâ eyledim.

Hattâ elli senesinde âlem-i sabâvetimizde hazret imamet edüp hakîr mü'ezzinlik edüp ba'de's-salât dest-i şerîflerin bûs edüp,"şefâ'at yâ Resûlallâh" dedim. Hemân nutk-ı dürrer-bârlarıyla buyurdular kim,

"şefâ'atî ve ziyâretî ve seyâhatî, el-fâtiha" dediler Hamd-i Hudâ nutk-ı şerîfleri bu sene-i mübârekede vücûd bulup bu tertîb üzere ziyâret etdik." (Evlîyâ Çelebi 2005, IX, 325)

Bundan sonra yine pek çok malumat verdikten sonra en son olarak veda ziyaretinden bahseder. Bunun şartları ve nasıl olacağını şu şekilde tarif eder:

"Evsâf-ı ziyâret-i vedâ': ihvân-ı züvvârân-ı seyyâhâna ma'lûm ola kim bu Medîne-i Münevverenin bu tertîb üzere ziyâretleri tamâm oldukda şart oldur kim ibtidâ ke'l-evvel pâk gusl edüp ve pâk libâslar geyüp yâhûd muhrem varırsan dahi nûrun âlâ-nûrdur. Âdâb üzere kal'a kapusundan içeri girüp tâ Hazret-i Resûl'ün câmi'-i şerîfine varınca salâvat-ı şerîfeye müdâvemet ederek vara. Ammâ evvelki gibi Bâb-ı Selâm'dan girmeye. Âdâb oldur kim bu ziyâret-i vedâ'da Hazret-i Risâlet-penâh'm pây-i sa'âdeti tarafında Bâb-ı Cibrîl'den girdikde bu du'âyî okuya:

"Esselâmü aleyke yâ Resûlallâh nes'elüke en tes'elallâhe en lâ yakta'a âsârenâ min zürriyyetike ve haremike bi-en yu'idenâ sâlimîn gânimîn ilâ evtâninâ ve en yübârike lenâ fîmâ vehebe lenâ mine'l-veledî ve haele mine'n-ni'ami ve yerzukana'ş-şukra alâ zâlik. Allâhümme lâ tec'al hâzâ âhara min ziyâreti kabri nebiyyike fein teveffeyten kable zâlike feinnî eşhedü fî memâtî mâ eşhedtüühü fî hayâtî en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh ve enne Muhammeden abduhu ve resûluh. Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve knâ azâbe'n-nâr. Sübhâne Rabbike rabbi'l-izzeti ammâ yasfûn ve selâmün ale'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn." deyüp,

"Elvedâ' yâ Resûlullâh! Elvedâ'" deyüp gerü gerü gide, ve's-selâm.

Elhamdülillâh bu tertîb üzre kırk yıl arzû etdiğim efendim Hazret-i Risâlet-penâhu ziyâret edüp bu üslûb üzre alâ-kadri'l-inkân evsâf-ı şeriflerin tahrîr ü tesvîd etdik. Hâzâ min-fazlı Rabbî." (Evliyâ Çelebi 2005, IX, 337-338)

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: 17. Yüzyılda yaşamış bir Osmanlı aydını ve küçük de olsa devlet memuru vasfını taşıyan Seyyah Evliyâ Çelebi, içinde yaşamış olduğu toplumun temel inançlarına sahip bir kimsedir. Fakat küçük yaştan itibaren çevresindekilerin anlattıkları, başta Hac ziyareti olmak üzere Gaza ve tarihe mal olmuş şahısların hayatından alınma ibret tabloları, onun gezmeye ve bu anlatılan yerleri görmeye olan arzularını kamçulamıştır. Bu istek ve arzularının ortasında da Hz. Peygambere karşı olan temiz sevgi ve saygısı yer almaktadır. Yukarıda anlatılan rüyanın sıhhati hakkında oluşturulan hava yanlışdır. Rüyasını yazıya geçirirken kullandığı Hilye-i Hâkânî'deki tanımlamalar onun bu konuda yalancılığı veya kurmacacı oluşuna değil, bilakis sika ve doğru bir rivayetle başta Allah resulünün ve ashabının hususiyetlerini aktarmaya dönüktür. Burada Evliyâ'nın her konuda abartıya veya olmamış şeyleri olmuş göstermesine anlayış gösterilebilir. Her fırsatta kendisinin mü'min ve muvahhid kişi olduğunu belirten bir kimsenin kendisine âşık olduğu peygamberi Hz. Muhammed hakkında yalan uydurmayacağını tahmin etmek zor değildir. Onun mensup olduğu kültürde böyle bir Peygamber algısı olduğu için Evliyâ Çelebi de bu geleneği hazmetmiş ve yeniden ifadeye dökmüştür. Her ne kadar eserinde belirtmese de Buhârî'den bir hadisle onu tebrîe ederiz.

Vesile b. Eskâ' (ra.)'dan: Rasulullah (sav.) şöyle buyurdu: "(Üç şey) yalan ve iftiranın en büyüklerindedir:-Kişinin kendi babasından başkasına nesep iddia etmesi veyahut rüyasında görmediği bir şeyi kendi gözüne göstermesi (rüyasında görmediği bir şeyin, kendisine rüyada gösterildiğini iddia etmesi),-Yahut da Rasulullah'ın söylemediği bir şeyi söyledi, demesi" (Sahih-i Buhârî, Kitabü'l-Menakıb, 6. bab, 18. Hadis).

Gerçek şu ki her ne şekilde değerlendirilse değerlendirilsin Evliyâ Çelebi'nin on ciltlik Seyâhatnamesi, Hz. Peygambere duyulan özlem ve sevgiyle yazılmaya başlanmış ve onun isminin geçtiği her yerde saygı, hürmet, tazim ifade eden sözlerine yer verilmiştir. Buna da en büyük şahit yazmış olduğu seyâhatnamesinin hemen başlangıcındaki duygularını ifade ettiği satırlardaki samimiyetiyle beraber özellikle

Medine'yi anlattığı bölümdeki eserine hâkim olan üsluptur.³

Kaynakça:

Altıparmak, Muhammed, *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, I-III İstanbul 1327/1911.

Atalar, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*. Ankara 1991.

Barthold, W., *İslam Medeniyeti Tarihi*, üb. M. Fuad Köprülü. Ankara 1977.

Baysun, Cavit, "Evliyâ Çelebi'ye dair Notlar". *Türkiyat Mecmuası*, XII (1955): 257-64.

Dankoff, Robert, K. Kreiser, *Materialien zu Evliyâ Çelebi*. II. A. Guide to the Seyâhat-nâme of Evliyâ Çelebi, Bibliographie raisonnée. Wiesbaden 1992.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul 1988-

Encyclopedia of Islam, New Edition. Leiden: 1954-

Eren, M., *Evliyâ çelebi Seyâhatnamesi birinci cildinin kaynakları üzerinde bir araştırma*. İstanbul, 1960.

Erkılıç, Cafer, *Evliyâ çelebi*. İstanbul, 1954.

Evliya Çelebi, *Seyâhat-nâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Köşkü 306, c. IX.

-----, *Seyâhat-nâme*. Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa 448-452, c. 9.

-----, *Seyâhat-nâme*. Ahmet Cevdet, İkdam Matbaası, I-VI, İstanbul, (1314-1318/1896-1901); Kılıslı Rifat Bilge, *Türk Tarih Encümeni Külliyyatı*, Devlet Matbaası, VII-VIII, İstanbul 1928; Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1935. Bd. IX Kültür Bakanlığı, c. X İstanbul 1938.

Evliyâ Çelebi I (2008): *İstanbul: Topkapı Sarayı bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu dizini*, Haz: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı,

Evliyâ Çelebi II (1999), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Bağdat 304*

3 Çalışmalarımız sırasında Almanca ve İngilizce bazı kaynakların temini ve İngilizce özet metninin tashihi ve benzeri bilimsel katkılarından dolayı değerli dostumuz araştırmacı, yazar Dr. Eva Lacour hanımefendi'ye burada teşekkür ederim.

yazmasının transkripsiyonu – dizini, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı.

Evliyâ Çelebi III (1999), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu – dizini*, 1093/1682; Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı,

Evliyâ Çelebi IV (2001), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu – dizini*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı.

Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi V (2001) *Topkapı Sarayı Bağdat 307 yazmasının transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul.

Evliyâ Çelebi VI (2003), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul.

Evliyâ Çelebi VII (2003), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul.

Evliyâ Çelebi VIII (2003), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul.

Evliyâ Çelebi IX (2005), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 numaralı yazmaların mukayeseli transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul.

Evliyâ Çelebi X (2007), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar 5973, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 numaralı yazmaların mukayeseli transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eyyüb Sabrî Paşa, *Mir'ât-ül-Haremeyn*, I-III. İstanbul 1301-1306 /1883-1889.

Faroqhi, S., *Herrscher über Mekka. Die Geschichte der Pilgerfahrt*. München, Zürich 1990.

ibrî, Abdurrahmân, "Menâsik-i Memâlik". Haz. Sevim İlgürel, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 6 (1975): 111-28, *Tarih Dergisi*, 30 (1976): 55-72, *Tarih Dergisi*, 31 (1978): 147-62.

Ibn Cubayr, *Rihletü ibn Cubayr*. Beirut 1400/1980.

Iz, F., "Evliyâ çelebi ve Seyâhatnamesi". In: *Boğaziçi Üniversite Dergisi*, VII (1979) 61-79.

Semhûdî, *Vefâ'u l-vefâ bi-ahbâr-i dâr-el Mustafâ*. Beirut 1984.

* * *

Abstract :

The Prophet and Madina in Evliya Celebi's Seyahatname

The ultimate purpose of Evliyâ Çelebi in wanting of travel is this: "As every sincere Muslim's common desire to fulfill Hajj pilgrimage as a religious duty. He mentions his intention at the beginning of his work. We see that this wish was fulfilled in the first days of the month of zî'l-hicce in the year 1082/1672.

After seeing his Prophet Mohammad in his dream, Evliyâ Çelebi set out for his first journey on *Çaşura* in the month of Muharrem in 1040 (August 20 in 1630); from that day up to the 1670ies, he got to know a huge area within and outside the Ottoman Empire. If we drew a line around the territories he travelled to it would extend from Tebriz, Bagdad, Mosul and Syria as its Eastern border, to Egypt, Sudan and the Hedjas in the South, to Balkan, Dalmatia, Vienna and the Island of Krim in the West and the Caucasian Countries in the North East.

While doing the most popular sights of Istanbul in 1635, Evliyâ Çelebi wrote down his first observations. He watched closely the way of living, social order and other features in all the places he visited. His descriptions of folk songs, folk dances, common poems, tales and fairy tales, wedding and other celebrations, all kinds of faith, associations, interpersonal relationships, social behaviours, arts, culture, crafts and the way of dressing in the territories through which he wandered offer to today's researchers a clear picture of life at that time in several countries and regions. As a writer Evliyâ Çelebi preferred using a light and fluent everyday-language for his texts instead of the Ottoman Verse Literature of that time. Since researchers recognized Evliyâ Çelebi's *Seyâhatname* as being on another level than works of historians and as being capable to cast light on the past beyond the official sources, it is regarded as belonging to the most extraordinary sources for Ottoman scientific research. It is being supposed that Evliyâ Çelebi passed away at 73 years of age during a journey to Egypt or in Istanbul.

Key words: Evliyâ Çelebi, hajj, Medina, Mekka, Seyahatname.

